

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ • ΤΕΧΝΑΙ • ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ Β'

1929

ΤΕΥΧΟΣ Β'

ΜΑΡΤΙΟΣ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

ΚΑΙ

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΨΥΧΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε.
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ἡ ἀνθρωπότης διέρχεται περίοδον κρίσεως· περίοδον κρίσεως σοβαρωτάτης. Ἡ ὕπαρξις τῆς κρίσεως ταύτης δὲν χρήζει πιστοποιήσεως ἐπιστημονικῆς ἢ πιστοποίησις ὑπάρχει εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνωνται αὐτὴν—ἀδιάφορον ἂν συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς—, ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι βλέπουν αὐτὴν—ἀδιάφορον ἂν κατ' ἐπιφάνειαν ἢ κατὰ βάθος—, τί ἄλλο χρειάζεται πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ὑπάρξεώς της; Ἡ ζωὴ ἐπιβάλλεται καὶ ἐκδηλοῦται ἀφ' ἑαυτῆς! Πῶς βλέπομεν ἐκδηλουμένην σήμερον τὴν ζωὴν; Τὴν βλέπομεν ἐκδηλουμένην διὰ τῆς ἐλλείψεως σταθερῶν προσανατολισμῶν. Ἡ ἔλλειψις αὕτη δὲν σημαίνει ἄλλο τι εἰ μὴ ὕπαρξιν κρίσεως.

Ἐχει ὅμως ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος νὰ ἐπιδείξῃ ἐποχὰς σταθερῶν προσανατολισμῶν; Ἐὰν ἀντιλαμβανόμεθα τὴν σταθερότητα ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῆς ἐννοίᾳ, εἶνε ζήτημα, ἂν δικαιούμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα. Τὴν σταθερότητα ὅμως ἀντιλαμβανόμεθα σχετικῶς καί, κατ' ἀκολουθίαν, δικαιούμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὑπῆρξαν ἐποχαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης ἐπέδειξε σταθερότητα προσανατολισμῶν.

Θὰ ἀναφέρω παραδείγματά τινα ἐποχῶν, ἱκανὰ νὰ πιστοποιήσουν τὸν ἰσχυρισμόν μου. Ἐκ τῶν παραδειγμά-

των τούτων θὰ προκύψῃ καὶ ἡ ἐξῆς πιστοποίησις: ὅτι αἱ ἐποχαὶ σταθερῶν προσανατολισμῶν, δηλαδή αἱ ἐποχαὶ κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτόν, βασιίζουν τὴν σταθερότητα τῶν προσανατολισμῶν των ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τῆς πίστεως, ἄλλοτε δὲ ἐπὶ τοῦ λόγου. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις παρατηρεῖται πάντως, παρὰ τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν, ὀργανικὴ σύνθεσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, εἴτε ψυχικαὶ εἴνε αὐταὶ καὶ πνευματικαί, εἴτε ὕλικαί. Ἡ διαφορὰ τὴν ὁποίαν διετύπωσα δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιίζουν αἱ ἐποχαὶ αὐταὶ, ἀλλ' εἰς τὸν τύπον, ὁ ὁποῖος πλαισιώνει καὶ συγκρατεῖ αὐτὰς ἐν ἐνότητι, ἁρμονία καὶ συνθέσει. Ἐν ἄλλοις λόγοις: οἱ προσανατολισμοὶ τῶν ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ εὐρισκομένων ἐποχῶν, χωρὶς νὰ εἴνε μονομερῶς συντεθειμένοι, δηλαδή θρησκευτικοῦ μόνον περιεχομένου, ὀφείλουν τὴν σταθερότητά των εἰς τὴν πίστιν, ἐνῶ οἱ προσανατολισμοὶ τῶν εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνηκουσῶν ἐποχῶν, χωρὶς ἐπίσης νὰ εἴνε μονομερῶς συντεθειμένοι, δηλαδή μόνον λογικοῦ περιεχομένου, ὀφείλουν τὴν σταθερότητά των εἰς τὸν λόγον. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπὸ πίστεως πλαισιουμένων ἐποχῶν ἀνήκουν κυρίως ἡ προβουδικὴ ἐποχὴ τῶν Ἰνδιῶν, καθὼς καὶ ὁ κινεζικὸς μεσαίων, ἡ προκλασσικὴ περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καθὼς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς μεσαίων. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν κυρίως ἡ κλασσικὴ Ἑλλὰς καὶ ἡ Εὐρώπη τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὰς ἐποχάς, τὰς βασιζομένας ἐπὶ τῆς πίστεως, εἴνε ἡ ἔλλειψις κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ, ἀνταποκρινομένου εἰς λογικῶς προσδιωρισμένον σύστημα ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας π.χ., οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν ἱστορικῶς πλησιεστέραν ἐξ ὅλων τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν,

πᾶν ὅ,τι ἴσχυεν, εἴτε ὡς κράτος καὶ ἐκκλησία, εἴτε ὡς ἐπάγ-
γελμα καὶ ἔρως, πᾶσα ἐν γένει ἀξία κοινωνικῆς ἢ ἀτομικῆς
φύσεως, πνευματικοψυχικοῦ ἢ ὑλικοῦ περιεχομένου, ἐβασί-
ζετο ἐπὶ τῆς πίστεως. Θρησκεία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας
δὲν ἦτο μόνον ὁ Χριστιανισμός. Θρησκείαν ἀπετέλουν πάν-
τες οἱ προσανατολισμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτά-
του μέχρι τοῦ χαμηλοτάτου. Τοῦτο—ὅπερ ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ
ὁ Φερδινάνδος Τόππιες—ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀξιολογι-
κῆς διαβαθμίσεως αὐτῶν, διαβαθμίσεως, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην
ἀνεπληρώθη ὑπὸ ἐξωτερικῆς ἱεραρχίας. Ἐφ' ὅσον καὶ τὸ τα-
πεινότερον τῶν ἀντικειμένων ἀνθρωπίνου προσανατολισμοῦ,
πλαισιούμενον διὰ τῆς πίστεως, ἦτο ἰσότιμον πρὸς τὴν ὑψηλο-
τάτην τῶν ἀποστολῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἡ ἰδιάζουσα
εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνωνυμία ἐκάλυπτε τοὺς πάντας, ἀπὸ
τοῦ ταπεινοῦ χειρώνακτος μέχρι τοῦ ἀρχιτέκτονος γοτθικῶν
ἀριστουργημάτων, κατ' ἀνάγκην ἐζητήθη ἡ ὑπερνίκησις τοῦ
χάους αὐτοῦ τῆς ἀνωνυμίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀξιολογικῶν
διαβαθμίσεων διὰ τῆς δημιουργίας σιδηρᾶς ἐξωτερικῆς ἱε-
ραρχίας. Οἱ ἀγῶνες πάντως τοῦ Μεσαίωonos δὲν ἦσαν ἀγῶ-
νες ἀξιών. Αἱ ἀξίαι ἴσταντο ὅλαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου,
ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς πίστεως, ἡ ὁποία μετέβαλλε ψυχικῶς
καὶ τὸν ἐπαίτην εἰς ἡγεμόνα. Οἱ ἀξιολογικοὶ προσανατολι-
σμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἦσαν ἀμετάβλητοι καὶ σταθεροί. Αὐταὶ
αὐταὶ αἱ ἡμέραι τῶν αἱματηρῶν συγκρούσεων δὲν ἐμφανίζουσι
τὴν ὄψιν κρίσεων, διότι δὲν ἀναφέρονται εἰς ἀξίας, ἀλλ' εἰς
προσωπικὰς φιλοδοξίας, εἰς ἀτομικὰ οἰκονομικὰ ἐλατήρια ἢ
ὅπωςδήποτε εἰς αἷτια ὀφειλόμενα εἰς συμπτώσεις καὶ οὐχὶ εἰς
συμπωματικότητα. Δὲν ὑπάρχει σελὶς τῆς ἱστορίας τῶν αἰώ-
νων ἐκείνων, πρὸ τῆς ὁποίας νὰ σταματήσῃ ὁ ἱστορικὸς
σκεπτικὸς καὶ νὰ διερώτηθῃ: ἄρα γε, εἰάν ἔλειπεν αὕτη, θὰ
μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας; Ὁχι! Αἱ
συμπτώσεις δὲν δημιουργοῦν προβλήματα. Ὅπωςδήποτε καὶ

ἂν ἐγράφετο ἡ ἱστορία τῶν μέσων αἰώνων, ἢ βάσις των θὰ ἔμενεν ἡ αὐτή. Εἴτε ὁ Πάπας ἐπεκράτει, εἴτε ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν, ἢ μορφή των δὲν θὰ μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς. Οὔτε τὸ ἐξωτερικὸν σκότος αὐτῶν θὰ ἐξετοπίζετο ὑπὸ φωτός, οὔτε τὸ ἐσώτατον μυστικὸν φῶς αὐτῶν θὰ ἐσκοτίζετο. Εἶνε χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰς ἐποχὰς γενικῶς σταθερῶν προσανατολισμῶν, εἴτε ἐπὶ τῆς πίστεως βασιζονται αὐταί εἴτε ἐπὶ τοῦ λόγου, αἱ σοβαραὶ ἀπειλαὶ βαθυτέρων ἀνατροπῶν στεροῦνται ἐσωτερικοῦ ὀρμητηρίου. Πρόκειται πάντοτε σχεδὸν περὶ ἔξωθεν προερχομένων ἀπειλῶν καὶ δὴ περὶ ἀπειλῶν προκαλουσῶν ἔτι παγιωτέραν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος. Τόσον ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ὅσον καὶ ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς μεσαιωνικῆς Δύσεως κατώρθωσαν ἐπιτυχῶς νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς κινδύνους τοιούτων ἀνατροπῶν.

Εἶπον ἤδη ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς πίστεως βασιζόμεναι ἐποχαὶ χαρακτηρίζονται κυρίως διὰ τῆς ἐλλείψεως κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ ἀνταποκρινομένου εἰς λογικῶς προσδιωρισμένον σύστημα ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὰς ἐπὶ τοῦ λόγου βασιζόμενας ἐποχὰς. Κατ' αὐτάς, ἡ ἀνωνυμία τῆς πίστεως ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς ὀνομαστικότητος τῶν ἀξιῶν. Ἐνῶ ἡ γοτθικὴ ἐποχὴ ἔλεγεν: «ἄξιον εἶνε πᾶν ὅ,τι καλύπτεται ὑπὸ πίστιν», ἡ Ἀναγέννησις προστάζει: «πίστευε μόνον εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀξίαν». Ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ πίστις τὴν προϋπόθεσιν, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν δὲν εἶνε αὕτη εἰ μὴ τὸ ἀποτέλεσμα. Εἶνε ὅμως ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως περισσότερον ἐλεύθερος τοῦ γοτθικοῦ ἀνθρώπου; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τοῦ προβλήματος τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ γενικῶς ὅλων τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι διέπονται ὑπὸ κλασικῆς νοοτροπίας.

Γνωστὴ βεβαίως εἶνε εἰς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας ἢ περίφημος ἀπάντησις τοῦ Jakob Burckhardt. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει τὴν Ἀναγέννησιν εἶνε ἢ ἀπὸ παντὸς φραγμοῦ χειραφέτησις τοῦ ἀτόμου. Τὴν γνώμην αὐτήν, τὴν ὁποίαν υἱοθέτησεν αὐτὸς οὗτος ὁ κοινωνιολόγος Troeltsch, ἀντέκρουσε τελευταίως ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Renaissance und Reformation», ὁ Φρειδεῖκος Strich. Ἡ ἀντίκρουσις τοῦ Strich ἀπήλλαξε τὴν ἐπιστήμην σοβαρωτάτης πλάνης, ὀδηγήσασα πρὸς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀναγεννήσεως. Οὗτος, ὁ εἰς πάσας τὰς κλασσικὰς ἐποχὰς ἰδιάζων τύπος, ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν χαρακτηριστικώτατον ἀντίποδα τοῦ ἀναρχομένου ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ὑποτεταγμένος ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον νόμον τοῦ λόγου καὶ τοῦ μέτρου. Ἡ προσταγὴ τῆς Ἀναγεννήσεως: «πίστευε μόνον, εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀξίαν», δὲν χορηγεῖ δικαίωμα ἐκλογῆς ἀξιῶν, ἀλλ' ὑποτάσσει τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν γενικῶς ἀνεγνωρισμένην καὶ λογικῶς προσδιωρισμένην ἱεραρχίαν τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὸν χαρακτηρίζοντα τὴν Ἀναγέννησιν κοινωνικὸν διαφορισμόν, ὁ ὁποῖος ἐξετόπισε τὴν ἀνωθυμίαν τῶν φυσικῶν κοινοτήτων τοῦ Μεσαίωνος, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀνάπτυξιν τῆς καθ' αὐτὸ κοινωνίας εἰς βάρος τῆς κοινότητος, ὅπως διδάσκει ταύτην ὁ ἰδρυτὴς τῆς κοινωνιολογικῆς τυπολογίας Φερδ. Τῶνπιες, παρὰ πάντα τέλος τὰ κατ' ἐπίφασιν χαρακτηρίζοντα τὴν Ἀναγέννησιν σημεῖα χειραφετήσεώς τινος τοῦ ἀτόμου, αὕτη ἐπιδεικνύει ἀπόλυτον πειθαρχίαν εἰς τὸ γενικῶς ἀνεγνωρισμένον καὶ λογικῶς προσδιωρισμένον μέτρον, τὸ ὁποῖον διέπει καὶ διαβαθμίζει τὰς ἀξίας τῆς. Ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως ἐργάζεται ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηρῶς καθωρισμένων κανόνων, ἐπὶ τῇ βάσει

γενικῶς ἀνεγνωρισμένης αἰσθητικῆς. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ Μεσαίωνα, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ πλέον ἀναρχική, πολλάκις μάλιστα ἀδεξία, χειρονομία ἀρύεται τὴν ἀξίαν τῆς ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως αὐτὴν πίστεως, ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως βαδίζει συστηματικῶς ἐπὶ ὁδοῦ προδιαγεγραμμένης καὶ μόνον τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐγχαρασσόμενα ἔχνη του προσδίδουν εἰς τὴν διέλευσίν του ἀξίαν.

Υφίσταται ὅμως ἀρά γε καὶ ἡ πιθανότης ἐκτροχιασμοῦ του; Υφίσταται ἡ πιθανότης ἀντιθέσεώς του πρὸς τὴν αὐστηρῶς προδιαγεγραμμένην ὁδόν; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ ἀπαντήσω ἀρνητικῶς. Ἐὰν ὑφίστατο ἡ ἀνωτέρω πιθανότης, θὰ ἐστερεῖτο ἡ Ἀναγέννησις τοῦ κυριωτάτου προσδιοριστικοῦ στοιχείου αὐτῆς: τῆς ἀπολύτου σταθερότητος ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν. Ἡ σταθερότης αὕτη εἶνε ἐκείνη ἣτις χαρακτηρίζει κυρίως τὴν Ἀναγέννησιν, ὅπως ἀκριβῶς χαρακτηρίζει καὶ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως τέλος χαρακτηρίζει πάσας τὰς ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὕρισκομένας ἐποχάς. Ὅπως οἱ ἀγῶνες τοῦ Μεσαίωνα, οὕτω καὶ οἱ ἀγῶνες τῆς Ἀναγεννήσεως δὲν ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν μορφήν κρίσεων, δὲν προσβάλλουν τουτέστι τὰς ἀξίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζονται αἱ ἐποχαὶ αὗται. Ἐν μιᾷ λέξει: δὲν ὀφείλονται εἰς συμπτωματοκότητα, ἀλλ' εἰς συμπτώσεις. Ὄφείλονται εἰς συμπτώσεις καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμφανίζονται ἱστορικῶς ὡς ἀναγκαῖα γεγονότα, δηλαδή καὶ ὅταν ἀκόμη προκύπτουν ἐξ ὠρισμένων ἱστορικῶν αἰτίων. Ὑπάρχει μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἱστορικῶς ἀναγκαίου καὶ τοῦ κοινωνιολογικῶς ἀναγκαίου. Πολλὰ ἀναγκαῖα ἱστορικὰ γεγονότα δὲν ἀποτελοῦν κοινωνιολογικῶς εἰ μὴ τυχαῖα συμβάντα. Οὕτω π.χ. αὐτὸς οὗτος ὁ οὐσιαστικῶς ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Ἀναγεννήσεως κινήθεις Τριακονταετῆς πόλεμος, ἐνῶ ἀσφαλῶς ὑπῆρξεν ἐξηγητημένος ἐκ παντοειδῶν ἱστορικῶν αἰτίων καὶ ἀφορμῶν, δὲν ἐμφανίζεται κοινωνιολογικῶς εἰ μὴ ὡς σύμπλεγμα τυχαίων

γεγονότων. Δὲν ἐμφανίζει συμπτωματοκότητα. Αἱ ἀναρίθμητοι καταστροφαι ἑξωτερικῆς μορφῆς, τὰς ὁποίας ἐπήνευγε, δὲν μετέβαλον διὰ τῆς ὑπάρξεώς των, ὅπως ἀκριβῶς δὲν θὰ μετέβαλλον καὶ διὰ τῆς ἐλλείψεώς των, τὴν οὐσιαστικὴν ὑπόστασιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶνε ἀπλούστατα ἐστερημένα κοινωνιολογικῆς προβληματικότητος. Ὅπωςδῆποτε καὶ ἂν ἀπέβαιεν ὁ ἀγὼν τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου, ἡ μορφή τοῦ τυχαίως καὶ ἐπιφανειακῶς προσδιορισθέντος ὑπ' αὐτοῦ αἰῶνος δὲν θὰ μετεβάλλετο. Ἐνῶ ἱστορικῶς ἡ ἔκβασις τοῦ ἀπετέλεσεν ἴσως τὸ αἷτιον ὀλοκλήρου ἀλύσεως ἐπακολουθησάντων πολεμικῶν γεγονότων, κοινωνιολογικῶς ἐμφανίζει αὕτη τόσον ὀλίγον ἐνδιαφέρον, ὅσον καὶ ἡ ἔκβασις προσωπικῆς περιπετείας ἀνθρώπου τινός, περιπετείας ἐνδιαφερούσης τὸ πολὺ τὸν βιογράφον αὐτοῦ. Εἶνε δυνατὸν νὰ εἴπη τις τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Παγκοσμίου πολέμου; Ἄσφαλῶς ὄχι!

Ἡ Ἀναγέννησις λοιπόν, ὡς ἐποχὴ σταθερῶν προσανατολισμῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κλονισθῇ διὰ τῶν τυχαίων γεγονότων, τὰ ὁποῖα πληροῦν τὰς χρονογραφικὰς αὐτῆς σελίδας. Μία μόνον κίνησις, ἐξ ὧν ἐξεκολάφθησαν παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν, ἦτο ἱκανὴ ὅπως ἀναχαιτίσῃ αὐτὴν καὶ κλονίσῃ τὴν σταθερότητά της. Ἡ κίνησις αὕτη δὲν εἶνε ἡ Μεταρρύθμισις. Ἡ Μεταρρύθμισις, παρὰ τὸν διέποντα αὐτὴν βαθύτατα ἀντιδυτικὸν χαρακτῆρα, ἠρύσθη τὰς ἀξίας της ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἠρύσθη αὐτὰς καὶ ἡ Ἀναγέννησις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ καὶ τὴν βαθυτέραν συγγένειαν τῆς Μεταρρυθμίσεως πρὸς τὸν Οὐμανισμόν, συγγένειαν ἐκδηλωθεῖσαν ἐν τινι μέτρῳ καὶ διὰ συμμαχίας τῶν φορέων τῶν δύο τούτων κινήσεων. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἡ κίνησις τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσομαι εἶνε ὁ Χουσιτισμός. Ἐν τῇ πραγματείᾳ μου «Κοινωνιολογία τῶν ἱμπεριαλιστικῶν φαινομένων» γράφω με

ταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι, ἐὰν ἐξεπληροῦτο ὁ προκαλέσας τὸν Χουσιτισμὸν βαθύτερος καὶ ἀσυνείδητος σκοπός, θὰ ἀνετρέποντο τελείως αἱ βάσεις τῆς ἔκτοτε δημιουργηθείσης ἱστορίας. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ σήμερον. Ποῦ ὀφείλεται ὅμως τοῦτο; Ὄφείλεται ἀπλούστατα εἰς τὸ ὅτι ἡ χουσιτικὴ κίνησις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς σλαυϊκῆς ψυχῆς, δὲν εἶχεν ὡς ὁρμητήριον αὐτῆς λαὸν ἀνήκοντα εἰς τὸν κύκλον τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ κίνησις αὕτη, ἐὰν δὲν διεστρέφετο ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν φορέων της, θὰ ἀπετέλει κίνδυνον ἔξωθεν προερχόμενον, κίνδυνον, κατὰ τοῦ ὁποίου, χωρὶς νὰ κλονισθοῦν οἱ ἀξιολογικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, θὰ ἠμύνετο ἡ Δύσις, ὅπως ἠμύνθη ἡ ἀρχαία Ἑλλάς κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τὸ Φραγκικὸν κράτος κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἐάν, παρὰ τὴν ἄμυναν ταύτην, ἐπεκράτει ὁ Χουσιτισμὸς ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐθνικοκοινωνικῇ ὄντοτητι, θὰ μετεβάλλετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ μορφή τῆς Εὐρώπης.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ περάνω τὰς περὶ Ἀναγεννήσεως παρατηρήσεις μου χωρὶς νὰ τονίσω καὶ τοῦτο: ὅτι αἱ ἐποχαὶ γενικῶς, αἱ βασιζόμεναι ἐπὶ τοῦ λόγου, παρὰ τὴν σταθερότητα ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύουσιν, φέρουν ἐν τούτοις εἰς τοὺς κόλπους των τὸ σπέρμα τοῦ κακοῦ. Ἐνῶ αἱ ἐποχαί, αἱ βασιζουσαι τὴν σταθερότητα τῶν προσανατολισμῶν των ἐπὶ τῆς πίστεως, χαρακτηρίζονται εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς των διὰ τῆς σταθερότητος αὐτῆς, αἱ ἐποχαί, αἱ ὁποῖαι πλαισιοῦνται ὑπὸ τοῦ λόγου, ἀποκληρώνουν οὕτως εἰπεῖν ὠρισμένας ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, ἰδίᾳ τὴν οἰκονομικὴν ἐκφάνσιν αὐτῆς, δημιουργοῦσαι οὕτω περὶ ἑαυτὰς περιθώριον, ὑποκείμενον εἰς πᾶσαν ἐπίδρασιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ὁ Μεσαίων εἶχεν ἐνώσει, ὡς ἤδη ἐτόνισα, πάντας τοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτάτου μέχρι τοῦ χαμηλοτάτου, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς τὰ πάντα ἐξιδανικευούσης

πίστεως. Ἡ Ἀναγέννησις ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διαβαθμίσεως τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὴν σταθερότητα τῆς διαβαθμίσεως ταύτης ἢ μᾶλλον ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἡ κατωτάτη βαθμὶς. Ἡ κατωτάτη αὕτη βαθμὶς ἦτο ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἐπ' αὐτῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀσκήσῃ κηδεμονίαν τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, διότι, λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ κλιμακωτοῦ συστήματός του, ἔμεινεν ἡ κατωτάτη βαθμὶς ἄμοιρος τοῦ ἄνωθεν ἐκπεμπομένου φωτός! Ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς σκοτεινῆς αὐτῆς πτυχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἡ ἐξέλιξις, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς ἓν ἐκ τῶν κυριωτάτων φαινομένων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, εἰς τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ μίαν τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας: εἰς τὸν νεώτερον *Καπιταλισμόν*. Ἡ φυσικὴ καὶ ὀργανικὴ βούλησις τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Tönnies, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς «κοινοτήτος», ἤρξατο ἐκτοπιζομένη ὑπὸ τῆς μηχανικῆς ἐπιδιώξεως σκοπῶν καὶ τὸ κατὰ πλάσμα δημιουργηθὲν οἰκονομικὸν ἄτομον ἀντιπαρετάχθη εἰς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τῶν κόλπων τῶν μεσαιωνικῶν συντεχνιῶν, ὅταν ἡ βαθυτέρα *θηρησκευτικὴ* των βάσις—βάσις ὀρθῶς πιστοποιουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Tönnies—ἐξετοπίσθη ὑπὸ τοῦ σὺν τῷ χρόνῳ προκληθέντος οἰκονομικοῦ διαφορισμοῦ, ἐπήγασεν ὁ ἔμπορος; εἴτε ὑπὸ τὴν συλλογικὴν μορφήν ἀνθούσης καὶ εἰς βάρος ἄλλων ἰδιαιτέρως ἀναδειχθείσης συντεχνίας, εἴτε καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν ἀτόμου πλουτήσαντος παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ συντεχνιακοῦ καθεστῶτος καὶ χειραφετηθέντος ἀπὸ τῶν κόλπων αὐτοῦ. Ἡ γένεσις τοῦ ἐμπόρου ἐν τῇ νεωτέρᾳ αὐτοῦ μορφῇ ὑπῆρξε—συμφώνως καὶ πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Tönnies—συμπτωματικὴ διὰ τὴν παραβίασιν τῶν ἀρχῶν τῆς κοινοτικῆς ζωῆς. Εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ ἔναρξις τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς συμπίπτει σχεδὸν πρὸς τὴν γένεσιν τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ὅτι εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐγνώ-

ρισαν μεταβάσεις συγγενείς πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν ἐν Εὐρώπῃ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ Μεσαίου εἰς τὴν Ἀναγέννησιν, ἢ ἐξέλιξις αὕτη δὲν παρατηρήθη ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ὑποδουλώσεως τῶν συντεχνιῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου. Ἐν Ἰνδίαις π.χ., ὅπου ἴσχυε σύστημα συγγενὲς πρὸς τὸ συντεχνιακόν, δὲν κατώρθωσεν ὁ ἔμπορος νὰ κλονίσῃ τὸ συντεχνιακὸν καθεστῶς, διότι ἐκεῖ—ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ καὶ ὁ Max Weber—προσέκρουσε καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐξηκολούθησε προσκρούων ὁ καπιταλιστικὸς παράγων τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς μαγικῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως τῶν Ἰνδῶν.

Ὅ,τι συνέβη εἰς τὴν ἀστικὴν οἰκονομίαν, ἐσημειώθη κατ' ἀντανάκλασιν καὶ εἰς τὸ ἀγροτικὸν οἰκονομικὸν καθεστῶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Εἶπον: κατ' ἀντανάκλασιν! Διότι ἡ ἀγροτικὴ μεταρρυθμίσις προέκυψεν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς βαθμιαίας μεταρρυθμίσεως τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστώτος τῶν πόλεων. Ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξις τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας ἀπῆτησε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρων ἐργατικῶν ἀγορῶν. Ἡ ἀνάγκη αὕτη, ἢ ὅποια ἐν Ἰνδίαις π.χ. οὐδέποτε ἐσημειώθη, ἐκλόνισε τὰς βάσεις τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος καὶ ἀπετέλεσεν, ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς, ἐν ἑκ τῶν σημαντικωτάτων συμπτωμάτων τοῦ ἀνατέλλοντος Καπιταλισμοῦ. Εἶνε τὸ σύμπτωμα, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει κατ' ἐξοχὴν τὴν χειραφέτησιν τοῦ χωρικοῦ ἀπὸ τῆς προσωπικῆς δουλείας καὶ τῆς γῆς καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἀνώνυμον δουλείαν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς μηχανῆς!

Διὰ τῶν εἰρημένων ὁμως ἐθίγησαν ἤδη προβλήματα ξένα πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως, προβλήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν νεωτάτην ἐποχὴν!

Ἡ μετάβασις τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν νεωτάτην ἐποχὴν εἶνε σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς. Ὀφείλεται ἄρα γε τοῦτο εἰς ἀνεπαρκῆ σαφήνειαν τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν μετάβασιν ταύτην ἐννοιῶν; Ὁχι! Τοῦτο ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὸ ὅτι ἡ μετάβασις αὕτη δὲν συνίστατο εἰς μετάβασιν ἀπὸ συγκεκριμένης ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν ὡσαύτως συγκεκριμένην καὶ ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὴν εὐρισκομένην, ἀλλ' εἰς μετάβασιν ἀπὸ ἐποχῆς εἰς χάος. Ἐποχαὶ ἐστερημέναι σταθερῶν ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν δὲν ἐμφανίζουσι ἐνιαίαν προσωπικότητα καὶ κατ' ἀκολουθίαν στεροῦνται τῶν συγκεκριμένων ἐκείνων ὁρίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων καθίσταται δυνατὸς ὁ πλήρης καθαρισμὸς αὐτῶν.

Ἐσημειώθησαν βεβαίως καὶ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν στιγμαὶ σταθερῶν τινῶν προσανατολισμῶν. Πρόκειται ὅμως μᾶλλον περὶ στιγμιαίων ἀναλαμπῶν καὶ δὴ περὶ ἀναλαμπῶν ἐθνικοῦ συνήθως καὶ οὐχὶ εὐρυτέρου πάνευρωπαϊκοῦ περιεχομένου, ὡς ἡ κοινωνιοπλαστικὴ ἀνάδειξις τοῦ ρωμαντισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐπιτυχῶς πιστοποιεῖ ὁ Paul Joachimsen. Καὶ ὅπου ὁ χαρακτήρ τῶν τοιούτων ἀναλαμπῶν δὲν εἶνε στενῶς ἐθνικός, παρατηρεῖται ἀπόλυτος ἐξάρτησις αὐτῶν ἐκ τῶν ἀξιῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐξάρτησις ἣτις, καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν ἐμφανίζει μορφὴν ἐπιγονικὴν, στερεῖται πάντως τοῦ γενικωτέρου ἐκείνου χαρακτήρος, τοῦ ὑπερβαίνοντος τὰ ὅρια ἀτομικῶν προσπαθειῶν. Ὑπὸ μορφὴν καθαρῶς ἐπιγονικὴν ἐμφανίζεται ἡ ἰδέα τῆς νεωτέρας πολιτείας, ὅπως περιέγραψε καὶ καθώρισε ταύτην ὁ Alfred Weber ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Die Krise des modernen Staatsgedankens in Europa», ἡ ἰδέα αὕτη, ἡ ὁποία μόνον κατὰ διαλείμματα κατόρθωσε νὰ λάμψη, ἡ τραγικὴ αὕτη ἰδέα, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ ἱστορίαν ἀλλεπαλλήλων

κρίσεων. Ὑπὸ μορφὴν ἀπηλλαγμένην μὲν ἐπιγονικοῦ χαρακτῆρος, ἐστερημένην ὅμως ὑπερπροσωπικῆς γενικότητος, ἐμφανίζεται ὀλόκληρος ἢ λαμπρὰ περίοδος τῆς Βαϊμάρης, ἢ ὁποία διακρίνεται ριζικῶς τῆς δυτικῆς μᾶλλον κινήσεως τοῦ Διαφωτισμοῦ, δι' ἧς δὲν ἐπεδιώχθη εἰ, μὴ ἢ ἀπολυτοποιήσις καὶ ὑπὸ φιλοσοφικὸν κάλυμμα στέγασις τῶν πολιτικῶν ἀξιῶν τῆς παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ἀναπτυχθείσης κινήσεως τοῦ Φιλελευθερισμοῦ.

Εἶνε ὅμως δυνατόν αἱ τοιαῦται ἢ καὶ ἄλλαι ἀκόμη στιγμιαῖαι ἀναλαμπαὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προσδιορίσασαι ὀλόκληρον ἐποχὴν; Εἶνε δυνατόν αὐτὸ τοῦτο τὸ *Barock*, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ἀπλῶς—ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Strich—ὡς ἡ Τέχνη τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως, τὸ ὁποῖον δηλαδὴ προέκυψεν ἐξ ὀρισμένης καὶ περιορισμένου βουλευτικοῦ κύκλου ἀντιθέσεως, νὰ θεωρηθῆ ὡς προκαλέσαν σταθερότητα προσανατολισμῶν; Ἀσφαλῶς ὄχι! Ὡς ἀναλαμπαί, καὶ μόνον ὡς ἀναλαμπαί, εἶνε δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῶσιν αἱ τοιαῦται ἐμφανίσεις. Παρὰ τὴν ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησάν τινες ἐξ αὐτῶν, προκαλέσασαι τὴν δημιουργίαν σχολῶν καὶ πνευματικῶν κατευθύνσεων, πολιτικῶν δογμάτων καὶ κινήσεων, οὐδεμία κατώρθωσε νὰ ὀλοκληρωθῆ μέχρι τοιοῦτου σημείου ὥστε νὰ συνταυτισθῆ πλήρως πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς. Φωναὶ ἠκούσθησαν πολλαί, ἄλλαι μὲ τόνον ἠντλημένον ἐκ τῆς μακαριότητος τῆς ἀπολυτρώσεως, ὡς ἡ φωνὴ τοῦ Goethe, καὶ ἄλλαι μὲ τόνον ἠντλημένον ἐκ τῆς τραγικότητος τοῦ ἀγῶνος, ὡς αἱ φωναὶ τοῦ Hölderlin καὶ τοῦ Nietzsche. Ποία ἐξ αὐτῶν κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἀτομικά τῆς ὄρια καὶ νὰ προαγάγῃ τὸν παλμόν τῆς εἰς ρυθμόν τῆς ἐποχῆς; Εὐτυχέστερος καὶ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς ὑπῆρξεν ὁ ἀνώνυμος μοναχὸς τῶν μέσων αἰώνων, ὁ ὁποῖος, ἐγχαράσων τὰς γοτθικὰς γραμμάς τοῦ ἔρωτός του πρὸς τὴν Παρθένον ἐπὶ εὐθραύ-

στων υάλων, ἐγνώριζε τοῦλάχιστον μετὰ βεβαιότητος ὅτι καὶ τὸ πλεόν εὐθραυστον δημιούργημά του ἐπροστατεύετο καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ τοῦ ἐνιαίου πόθου τῆς ἐποχῆς του. Ἐγνώριζεν ὅτι ἀκριβῶς σήμερον οὐδεὶς εἶνε δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ.

Αἱ φάσεις τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν ἤρξατο διερχομένη ἢ ἀνθρωπότης ἀφ' ἧς στιγμῆς διελύθη ὁ ὄριζον τῆς Ἀναγεννήσεως, εἶνε πολλαί. Εἰς ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἐσημειώθη κρίσις βαρυτάτη! Εἶπον ἤδη, ὅτι δὲν χρήζει αὕτη ἰδιαιτέρας ἐπιστημονικῆς πιστοποιήσεως. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶνε ἀναγκαῖον εἶνε ὁ καθορισμὸς τῶν αἰτίων αὐτῆς.

Δὲν πρόκειται νὰ ἀναζητήσω τὰ ἄμεσα αἷτια ἐκάστης ἐκ τῶν ἀναριθμῆτων φάσεων, ὑφ' ἃς ἐξεδηλώθη καὶ ἐκδηλοῦται ἡ κρίσις! Ἡ ἀναζήτησις τῶν αἰτίων ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἔχει ἀνάγκην καὶ ἰδιαιτέρας ἐρεῦνης. Ἐρευναι τοιούτου εἶδους ὑπάρχουν πολλαί, καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεώς των δὲν εἶνε βεβαίως τυχαῖον. Αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς τὴν κρίσιν τὴν ὁποίαν διέρχεται ἡ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ. Τολμηρότεροι ἐρμηνευταὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς προσεπάθησαν, ἐπὶ τῇ βάσει μᾶλλον βαθυτέρας διαισθήσεως παρὰ γνώσεως αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς, νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ ὑπὸ παρατήρησιν φαινόμενον καὶ νὰ προδικάσουν μάλιστα τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐξέλιξιν. Ὁ Walther Rathenau καὶ ὁ Oswald Spengler, ὁ πρῶτος κυρίως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Von Kommenden Dingen», ὁ δεύτερος ἐν τῇ πολυκρότῳ συγγραφῇ του «Der Untergang des Abendlandes», προσεπάθησαν νὰ δαμάσουν τὸ χάος διὰ τῆς διαισθήσεως αὐτῶν.

Κατ' ἐμέ, ἡ ὑφισταμένη κρίσις δέον, ἐν τῷ ἀπωτάτῳ καὶ γενικωτάτῳ αὐτῆς λόγῳ, νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν προσδιορίζουσαν τὴν ἐποχὴν μας τραγικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ψυχῆς,

πνεύματος καὶ ὕλης, δηλαδή μεταξὺ ψυχικῶν, πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀξιῶν, εἰς τὴν ἔλλειψιν τουτέστιν ὀργανικῆς συνθέσεως μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς τριάδος αὐτῆς, συνθέσεως ἢ ὁποῖα συνιστᾷ τὰς ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὕρισκομένας ἐποχάς. Ὅσονδήποτε ἀπλή καὶ ἀφελῆς εἰς φαίνεται ἡ ἀναγωγή τῆς ὑφισταμένης κρίσεως εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀντίθεσιν, ἢ πραγματικότης ἐν τούτοις διέπεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὑπ' αὐτῆς. Εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν ἐν ὀργανικῇ ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὕρισκομένων ἐποχῶν ἐγνώρισε τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ὀργανικοῦ καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ *Kultur* καὶ *Zivilisation*, ὅπως διατυπῶνται αὕτη ἐν τῇ γερμανικῇ ἐπιστημονικῇ ὀρολογίᾳ, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ *κοινότητος* καὶ *κοινωνίας*, ὅπως διευκρινήθη καὶ ὑπεστηρίχθη αὕτη ὑπὸ τοῦ κοινωνιολόγου Φερδ. Τόππιες. Οὐδεμία ἐκ τῶν ἐποχῶν ἐκείνων ἠσθάνθη καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας τῶν ἀντιθέτων αὐτῶν ὄρων, διότι οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἐγνώρισε καὶ τὴν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν διατύπωσίν των πραγματικότητα.

Ἐὰν θελήσῃ τις ἐπιμελῶς νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἀγῶνας, θὰ πιστοποιήσῃ τὸ γεγονός ὅτι πάντες σχεδόν, ἀπὸ τῶν ἀγῶνων τῆς διανοήσεως μέχρι τῶν κατ' ἐπίφασιν τυχαίων ἀγῶνων τοῦ πεζοδρομίου, προσδιορίζονται ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως τὴν ὁποῖαν ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς διευκρίνωσα. Ἐνῶ, ὡς ἤδη παρετήρησα, αὐτοὶ οὗτοι οἱ αἵματηρότατοι τῶν ἀγῶνων τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀπετέλεσαν ἀγῶνας τυχαίους καὶ ἐστερημένους πάσης προβληματικότητος, οἱ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν σημειωθέντες καὶ σημειούμενοι ἀγῶνες ἀποτελοῦν συμπτώματα ὀρισμένου προβλήματος καὶ ἐκδηλώνουν τὴν ἔλλειψιν σταθερότητος ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν. Ἐκδηλώνουν τὴν ὑπαρξιν κρίσεως καὶ εἶνε ἀγῶνες συμπτωματικοί. Τοῦτο δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι διεξάγονται ὑπὸ